

Vlasto Kopač:**Iveri z Grintovcev****Med gorskimi reševalci 6**

Ljubljana 2006: Planinska zveza Slovenije, 238 strani, ISBN 961-6156-67-5

Knjiga s pomenljivim naslovom odstira prenekatero splošne poglede v značilnosti Kamniških Alp, še zlasti pri njihovem osvajanju za potrebe in namene planinstva, gorništvu in alpinizmu v vseh letnih časih. Že od nekdaj so ljudje z njenih južnih obronkov spoznavali posebnosti gorskega sveta in v njem odkrivali marsikatero vire, ki so dopolnjevali in bogatili njihovo vsakdanjo življenjsko preskrbo. Drvarji, gozdarji, (divji) lovci, pastirji in planšarji so s svojimi dejavnostmi nemalo prispevali, da je bil gorski svet pod Grintovci dejavno vključen v vsakdanji gospodarski in socialni utrip prebivalstva ter v način življenja večine obalpskih naselij. Z rastočo industrializacijo in urbanizacijo pa je postalo tudi območje Grintovcev prvovrstno stičišče raznovrstnih rekreativnih, športnih in turističnih dejavnosti. Danes pomeni gorski in planinski svet Kamniško-Savinjskih Alp dragoceno sprostitevno območje v neposrednem zaledju gospodarsko in socialno razvitega osrednjeslovenskega somestja. Bližina in razgibanost tega gorskega sveta sta največ prispevali k njegovi preobrazbi, predvsem pa njegovo vključenost v širši regionalno-pokrajinski sistem.

Knjiga prinaša 20 Kopačevih prispevkov, ki so nastali v obdobju 1946–2003. Večina člankov je bila objavljena v revijah Gore in ljudje oziroma Planinski vestnik, Traditiones pa v Cevčevi knjigi o Veliki planini in še drugod. Avtor je večino izbranih in že objavljenih člankov za ponatis v knjigi še temeljito pregledal in dopolnil ter opremil s svojimi bogatimi in izvirnimi ilustracijami.

Kopačevi spisi nas v nepopačeni obliki seznanjajo z življenjem in delom ljudi v tem neprijaznem gorskem svetu, z njihovimi vsakdanjimi prizadevanji za preživetje, z neštetimi oblikami in načini prilagajanja surovemu okolju pa s tenkočutnim opazovanjem in razlaganjem naravnih pojavov in površinskih oblik, pa o tegobah, prvinskem razmišljanju o zemeljskem stvarstvu in njegovih razsežnostih. Že v srednjem veku je bil planinski svet s prostranimi travnato-pašnimi površinami sezonsko vključen v dopolnilno oskrbo dolinske živinoreje. Vaške pašne skupnosti, ki so imele v poletnih mesecih večino svoje živine na planinah, so ohranile svojo individualno samobitnost. To se kaže tudi v posesti pastirskih bajt, ki predstavljajo izvirno in samoniklo podobo ljudskega stavbarstva.

Kopačevi spisi nam na nevsiljiv, a poglobljen način slikajo življenje in delo ljudi, ki so bili kakorkoli povezani s prostranim svetom pod Grintovci. Čeprav je glavni poudarek na gorništvu, alpinizmu, gozdarstvu in planšarstvu, pa ob vsem tem spoznavamo še druge geografske, socialne in gospodarske razsežnosti gorskega sveta, predvsem pa zelo izvirne poglede in razmišljanja ljudi, ki so povezani z njim. Njihova neposredna povezanost z okoljem in usodna odvisnost od njegovih darov sta vplivali na njihov značaj, družabnost in na njihovo življenjsko filozofijo. Slehernik, ki je kakorkoli povezan s tem gorskim svetom, je zapustil v njem vidne sledi. Seznanimo se z alpinisti, ki so v zimskih razmerah prečili pogorje in se vzpenjali na zasnežene in zaledenele vrhove. In večina med njimi je bila tudi med gorskimi reševalci. Dragocen in nazoren je opis prvega igluj na Malih Podih v višini nad 2000 m, ki sta ga naredila in preizkusila pisec in Marjan Keršič-Belač pozimi leta 1953. Po avtorjevih načrtih je bilo leta 1946 postavljeno zavetišče na Malih Podih pod Skuto; pri njegovi gradnji sta sodelovala tudi naša geografa dr. Cene Malo- vrh in mag. Rado Kočvar.

Obsežna je študija Velikoplaninska pastirska bajta in nekaj njenih značilnosti (strani 77 do 102). Ugotavlja, da so bile do leta 1930 tukajšnje pastirske bajte ovalne srednjeveške ognjišnice; pozimi leta 1944 so bile vse požgane. Po vojni so jih obnovili, postavili so jih »na stare kamne in staro zidovje« (stran 87). Leta 1957 so jih nameravali podreti in namesto njih postaviti zadružne hleve. Arhitekt Vlasto Kopač je kot referent za spomeniško varstvo izdelal predlog o razglasitvi Velike planine in Kamniške Bistrice za narodni park in s tem je zavrl rušenje. Leta 1974 je spomeniškovarstvena služba dosegla, da so Preskarjevo pastirsko bajto obnovili kot zadnjo velikoplaninsko ovalno ognjišnico s tradicionalno notranjo ureditvijo in opremo. In prav njemu smo lahko hvaležni za neokrnjeno ohranitev pastirskega naselja

kakor tudi za oblikovanje počitniških zaselkov, za smiselno postavitev turističnih stavb, ki so oblikovane po vzoru pastirskih bajt. Podoba je, da je avtor podrobno spremljal celotno podobo življenja na planini, delo in ustvarjalnost pastirjev in pastiric (na primer Kati Turkova z Vrhpolja in Zefa Debevečeva z Vodice). Poleg vsakdanjih skrbi za živino so zmogli in znali izdelovati iz lesa še najrazličnejšo posodo (na primer torilo) pa pinjo za izdelavo masla, dvonožne in večnožne stole za molžo, cokle, pečatnike, pisave za trniče, pipe, rezbarije, otroške igrače, rezljali so škatlice, svečnike in vse druge potrebščine.

Za geografa je izredno dragocen prispevek Krajevna imena na prisojni strani Grintovcev (strani 203–228). V pregled in razmislek nam ponuja več kot 1120 starih krajevnih, zemljepisnih imen, ki že tonejo v pozabo. Imena so zapisana fonetično, z vsemi poudarki in posebnostmi, kakor jih je slišal iz ust domačinov, dobrih poznavalcev sveta pod Grintovcem. Prikazana so v šestih, smiselno zaokroženih območjih. V njihovem bogastvu spoznavamo številne zemljepisne, naravne in druge značilnosti obravnavanih območij, ki jih je človek za potrebe vsakdanjega življenja členil in poimenoval s pristnimi, razločevalnimi in prostorsko zelo nazornimi in preglednimi imeni. Marsikateri njihov pomen je danes postal težkoumljiv, saj se je njihov prvobitni namen oziroma pomen porazgubil v starosvetnem spominskem izročilu.

Kopačeva knjiga ponuja v razmislek številne probleme, pojave in posebnosti obravnavanega alpskega sveta v polpreteklem obdobju. Opisi so nazorni in povedni. Z njegovo kleno besedo in žlahtno mislijo, ki sta se bogatili v neposrednem ustvarjalnem stiku z domačini, smo dobili dokumentarno podprt vpogled v razvoj kulturne pokrajine. S pozornim opazovanjem naravnih pojavov odkriva procese, ki bogatijo tudi geografsko misel in njeno terminologijo. Med drugim omenja pojav mravnice, ki predstavlja tanko zeleno meglico, ki ob toplotni inverziji označuje mejo med spodnjim mrzlim in zgornjim toplim zrakom (stran 37). Knjigo je avtor bogato opremil s številnimi lastnimi ilustracijami.

Skratka, knjiga Iveri z Grintovcev je obogatila naše vedenje o tem gorskem svetu in pomeni izziv strokam, ki raziskujejo razvoj in spremembe v pokrajini ter njene bistvene danosti. Gradivo je zbral in uredil France Malešič ob strokovnem sodelovanju Stanka Klinarja. Urednik je predstavil tudi avtorja v prispevku Drobne umetnine iz čistega veselja (strani 7–16) in prispeval obširen tolmač manj znanih izrazov in besed (strani 229–238).

Milan Natek

Človek v Alpah

Desetletje (1996–2006) raziskav navzočnosti človeka v slovenskih Alpah

Ljubljana 2006: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Založba ZRC, 275 strani, ISBN 961-6568-50-7

Gospodarska in poselitvena problematika gorskih območij slovenskega alpskega sveta sta že od nekdaj privabljali raziskovalce različnih področij k reševanju zapletene problematike. Vselej je stopalo v ospredje vprašanje časovne opredelitve, kdaj so bila pravzaprav naša gorska območja kot neposredna zaledja dolinskih predelov vključena v njihov gospodarski in sploh v preživetveni prostor. Vse do nedavna je prevladovala mnenje, da so bili hribovski in gorski predeli vsaj občasno (sezonsko) obljudeni že v srednjem veku. Novejše raziskave, ki temeljijo na preglednih (sondažnih) terenskih preučevanjih sporočajo, da je človek kot lovec, pastir in rudar vključil gorska alpska območja v svoj pridobitveni gospodarski obseg že mnogo prej, v prazgodovinskem obdobju.

Pričujoči zbornik Človek v Alpah, ki ga je uredil dr. Tone Cevc, prinaša 18 izvirnih prispevkov 15 raziskovalcev, ki z novimi spoznanji dokumentirajo že davno prisotnost človeka v slovenskem visokogorju. V knjigi so zbrani prispevki arheologov iz njihovih osrednjih raziskovalnih in izobraževalnih institucij iz Ljubljane, Gorenjskega in Tolminskega muzeja ter arheologov kot samostojnih raziskovalcev. S posameznimi prispevki so zastopani še arhitekt, strojni inženir in zdravnik, medtem ko je etnolog dr. Tone Cevc kot pobudnik za strnjeni prikaz in objavo desetletnih preučevanj poleg uvoda prispeval še tri razprave.